

УДК 811.111'373'42:611.781

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2019.1\(42\).168851](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2019.1(42).168851)

АНГЛОМОВНИЙ КОНЦЕПТ HAIR (соціокультурний аспект)

Мікава Н.М.

кандидат філологічних наук, доцент

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Стаття присвячена розглядові особливостей вербалізації англomовного концепту HAIR. Мета роботи полягає у розгляді соціально-культурних особливостей вербалізації англomовного концепту HAIR як фрагмента англomовної картини світу. В різних культурах волосся приділялася особлива увага. З волоссям пов'язано безліч повір'їв і традицій у всіх культурах світу, що знаходить підтвердження у численних міфах. Досліджуваний англomовний концепт HAIR є фрагментом концептуальної картини світу, що відбивається у мовній картині світу, а саме в трьох її фрагментах, вербалізованих конституентами лексико-семантичних груп, виокремлених за соматичною ознакою: head hair, facial hair, body hair. Прототиповість короткого волосся для чоловіків та довгого для жінок закладена ще у Біблейських текстах. Відхилення від цього стандарту є маркером нетиповості і тому обговорюється у спеціальній формі. Надмірна довжина чоловічого волосся пояснюється, зокрема, у легендах про Самсона. Санкціонована відсутність / видалення волосся пов'язується із спеціальними ритуалами. Проведений аналіз показав, що аналізований концепт HAIR має такі аспекти вербалізації в англomовній картині світу як гендерний (male / female haircuts), віковий (white hair), професійний (military cuts), релігійний (tonsure) та соціально-груповий (mohawk, spiked hairstyle). Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розгляді виокремлених аспектів вербалізації на матеріалі англomовного художнього мовлення.

Ключові слова: концепт, лексико-семантична група, hair, соціокультурний аспект.

АНГЛОЯЗЫЧНЫЙ КОНЦЕПТ HAIR (социокультурный аспект)

Микава Н.М.

кандидат филологических наук, доцент

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова

Статья посвящена рассмотрению особенностей вербализации англоязычного концепта HAIR. Цель работы заключается в рассмотрении социально-культурных особенностей вербализации англоязычного концепта HAIR как фрагмента англоязычной картины мира. В разных культурах волосам уделялось особое внимание. С волосами связано множество поверий и традиций во всех культурах мира, что находит своё подтверждение в многочисленных мифах. Исследуемый англоязычный концепт HAIR является фрагментом концептуальной картины мира, который отражается в языковой картине мира, а именно в трех ее фрагментах, вербализованных конституентами лексико-семантических групп, выделенных по соматическому признаку: head hair, facial hair, body hair. Прототипность коротких волос для мужчин и длинных для женщин заложена еще в Библейских текстах. Отклонение от этого стандарта является маркером нетипичности и поэтому обсуждается в особом порядке. Чрезмерная длина мужских волос объясняется, в частности, в легендах о Самсоне. Санкционированное отсутствие / удаление волос связывается со специальными ритуалами. Проведенный анализ показал, что рассматриваемый концепт HAIR имеет следующие аспекты вербализации в англоязычной картине мира: гендерный (male / female haircuts), возрастной (white hair), профессиональный (military cuts), религиозный (tonsure) и социально-групповой (mohawk, spiked hairstyle). Перспективы дальнейших исследований видим в рассмотрении выделенных аспектов вербализации на материале англоязычной художественной речи.

Ключевые слова: концепт, лексико-семантическая группа, hair, социокультурный аспект.

**ENGLISH CONCEPT HAIR
(sociocultural aspect)**

Mikava N.

candidate of philological sciences, associate professor
Odessa I.I. Mechnikov national university

The article is devoted to the consideration of the features of the verbalization of the English concept HAIR. The purpose of the work is to examine the socio-cultural features of the verbalization of the English concept HAIR as a fragment of the English-language picture of the world. In different cultures hair was given special attention. Human hair is associated with many beliefs and traditions in all cultures of the world, which finds confirmation in numerous myths. The English concept HAIR is a fragment of the conceptual picture of the world, which is reflected in the language picture of the world, namely in its three fragments, verbalized by the constituents of the lexical-semantic groups, distinguished according to the somatic feature: head hair, facial hair, body hair. The prototype of short hair for men and long for women is laid down in the Bible texts. A deviation from this standard is a marker of atypicalness and is therefore discussed in a special way. Excessive length of male hair is explained, in particular, in legends about Samson. Authorized absence / removal of hair is associated with special rituals. The analysis showed that the analyzed concept HAIR has the following aspects of verbalization in the English-speaking world: gender (male / female haircuts), age (white hair), professional (military cuts), religious (tonsure) and social group (mohawk, spiked hairstyle). The prospects for further research are seen in the consideration of the mentioned aspects of verbalization on the material of English artistic speech.

Key words: concept, lexical semantic group, hair, sociocultural aspect.

Вступ

Однією із характерних рис сучасного мовознавства є загальна антропоцентрична спрямованість лінгвістичних розвідок в межах різних наукових парадигм, зокрема й когнітивної. Останні десятиліття відзначилися бурхливим розвитком когнітивної лінгвістики та її галузей, серед яких провідне місце посідає лінгвоконцептологія. Головною проблемою лінгвоконцептології є вивчення мовного відображення процесів концептуалізації та категоризації дійсності (Селіванова 2006).

Мета статті полягає у розгляді соціально-культурних особливостей вербалізації англomовного концепту HAIR як фрагмента англomовної картини світу.

Досліджуваний англomовний концепт HAIR є фрагментом концептуальної картини світу, що відбивається у мовній картині світу, а саме в трьох її фрагментах, вербалізованих конститuentами лексико-семантичних груп, виокремлених за соматичною ознакою: *head hair, facial hair, body hair*. Досліджуваний концепт HAIR є об'єктивованим (тобто вираженим у знаковій формі) уявленням (узагальненим чуттєво-наочним образом), універсальним антропоконцептом (стосується людини та є наявним у всіх етнокультурах), предметним (вербалізується здебільшого іменниками) та лексичним (представлений лексичними одиницями).

Результати та обговорення

У всі часи і в різних культурах волосся приділялася особлива увага. З волоссям пов'язано безліч повір'їв і традицій у всіх культурах світу, що знаходить підтвердження у численних міфах.

Так, наприклад, в північній скандинавській міфології богиня родючості Сіф була дружиною бога грому Тора. Вона мала прекрасне довге волосся, колір якого був подібний до кольору пшениці, що сяяла під променями золотистого сонця. Коли богиня спала, бог Локі, покровитель злодіїв, остриг їй волосся та втік з ним. Тор розгнівався і обіцяв жорстоко покарати крадія. Локі злякався, тому вирушив у країну гномів за допомогою. Вони звили золоті нитки, що були значно довші за справжнє волосся богині. Наступного дня Локі повернувся з новим волоссям і таким чином змінив гнів Тора на милість (History of hair).

«And thence for Sif new tresses I'll bring of gold, ere the daylight's gone... So that she shall liken a field in spring, with its yellow-flowered garment on ...» The Dwarfs, Oehlenschläger (History of hair).

Відомою біблійною притчею є оповідь про Самсона та чудодійну силу його волосся. Самсон був суддею у древніх іудеїв. Він володів надзвичайною силою. Його подвиги описуються в біблійській Книзі Суддів (*Book of Judges*) (гл. 13-16). Янол представ перед Маноем та його дружиною в той час, коли іудеї були загарбані филистимлянами. Він обіцяв їм, що їх ненароджений син допоможе врятуватися від филистимлян, якщо дасть Назорейську Обітницю, частиною якої була обіцянка не стригти волосся.

“... thou shalt conceive, and bear a son; and no razor shall come upon his head; for the child shall be a Nazirite unto God from the womb: and he shall begin to save Israel out of the hand of the Philistines” (цит. за Sherrow 2006).

Самсон виріс з цією священною обітницею і набув надзвичайної сили, яка дозволила йому здійснити багато героїчних вчинків. Якось Самсон покохав жінку на ім'я Даліла, яку підкупили филистимляни, аби вона дізналася секрет його сили. Герой розказав коханій, що сила криється в довжині його волосся.

“There hath not come a razor upon my head; for I have been a Nazirite unto God from my mother's womb: if I be shaven, then my strength will go from me, and I shall become weak, and be like any other man” (там само).

Коли Самсон спав, вона покликала людину, яка зістригла його волосся і передала його филистимлянам. Самсон позбавився сили.

“16:19 And she made him sleep upon her knees; and she called for a man, and shaved off the seven locks of his head; and she began to afflict him, and his strength went from him” (там само).

Вороги захопили Самсона, викололи йому очі мечами та кинули у в'язницю. Але волосся віросло і разом з ним до героя повернулася сила. В той день, коли филистимляни були у храмі, вони привели й Самсона. Вони не знали, що він знову віднайшов свою могутність. Самсон зруйнував храм і, пожертвувавши своїм власним життям, вбив всіх филистимлян.

“And Samson took hold of the two middle pillars upon which the house rested, and leaned upon them, the one with his right hand, and the other with his left. 16:30 And Samson said, Let me die with the Philistines. And he bowed himself with all his might; and the house fell upon the lords, and upon all the people that were therein. So the dead that he slew at his death were more than they that he slew in his life” (там само).

Відновлення могутності Самсона, яка концентрувалася в його волоссі, підкреслює божественне походження могутності та свідчить, що для вірян саме волосся було символом сили, мужності та непереможності (History of hair).

У Біблії номінативна одиниця *hair* використовується неодноразово і не тільки у міфологічних оповіданнях. Перше згадування знаходимо в 13 та 14 частинах Левіту (*Book of Leviticus*), в якій зокрема містяться гігієнічні рекомендації і керування про інфекційні захворювання шкіри. В тексті говориться, що для повного очищення організму необхідно голити волосся, зокрема на голові.

“The person to be cleansed must wash his clothes, shave off all his hair and bathe with water; then he will be ceremonially clean. After this he may come into the camp, but he must stay outside his tent for seven days. On the seventh day he must shave off all his hair; he must shave his head, his beard, his eyebrows and the rest of his hair” (History of hair).

У Старому Заповіті є вказівки щодо необхідних ритуалів при скорботі за загиблими. Острижене волосся чи поголена голова вважались символами поваги до померлих та жалю за ними. Такі вказівки містяться у 27 частині Книги пророка Іезекіїля (*Book of Ezekiel, Old Testament*).

“They will raise their voice and cry bitterly over you; they will sprinkle dust on their heads and roll in ashes. They will shave their heads because of you and will put on sackcloth. They will weep over you with anguish of soul and with bitter mourning” (там само).

Ціла низка ритуальних дій, покликаних проявити тугу за померлими, включає посипання голови попелом, втягнення волоссяниці, жалобні плачі і серед іншого – гоління голови, позбавлення волосся на знак жалоби.

Подібні настановлення знаходимо також в першій частині Книги пророка Михея (*Book of Micah, Old Testament*), де міститься рекомендація, як варто поводитись тому, хто втратив своїх дітей. Він має поголити голову на знак жалоби і тим уподібнитись до орла стерв'ятника, який живе самотньо:

“Shave your heads in mourning for the children in whom you delight; make yourselves as bald as the vulture, for they will go from you into exile” (там само).

Про символічне значення волосся як прояву Божественного піклування про людину можна дізнатися із Нового Заповіту, а саме: Євангеліє від Луки (*Gospel of Luke*): *“Indeed, the very hairs of your head are all numbered. Don't be afraid; you are worth more than many sparrows”* (там само) та Євангеліє від Матвія (*Gospel of Matthew*): *“Are not two sparrows sold for a penny? Yet not one of them will fall to the ground apart from the will of your Father. And even the very hairs of your head are all numbered”* (там само).

Вираз *“the very hairs of your head are all numbered”* актуалізує таку ознаку концепту HAIR як його тонкість, підкреслює, що незважаючи на цю тонкість волосин та їх величезну кількість на голові, всі вони «перелічені» Всевишнім і жодна з них не впаде без Божого на те відома.

Вчення про довжину волосся та його значення в житті чоловіків та жінок знаходимо в Першому посланні до коринф'ян (*The First Epistle to the Corinthians*):

“Does not the very nature of things teach you that if a man has long hair, it is a disgrace to him, but that if a woman has long hair, it is her glory. For long hair is given to her as a covering” (там само).

Таким чином, прототиповість короткого волосся для чоловіків та довгого для жінок закладена ще у Біблейських текстах. Відхилення від цього стандарту є маркером нетиповості і тому обговорюється у спеціальний спосіб. Надмірна довжина чоловічого волосся пояснюється, зокрема, у легендах про Самсона. Санкціонована відсутність / видалення волосся пов'язується із спеціальними ритуалами.

Розглянемо соціокультурні аспекти вербалізації концепту HAIR на прикладі окремих номінацій.

В рамках сучасної психології всі ознаки або елементи зовнішності людини діляться на три категорії: стійкі, середньо стійкі і нестійкі. До середньо стійких елементів зовнішності відносяться одяг, косметика, прикраси і зачіска. Вони найлегше в порівнянні з іншими елементами зовнішності піддаються різним трансформаціям і тому найчастіше є основою створення іміджу соціальної статевої ролі (стійкі компоненти зовнішності людини можна радикально змінити лише за допомогою пластичної хірургії, а нестійкі компоненти є настільки спонтанними і несвідомими, що важко піддаються контролю). Одяг та прикраси є оформленням фігури людини, а зачіска використовується для оформлення всього зовнішнього вигляду.

З експериментальних досліджень відомо, що зачіска як елемент зовнішності людини впливає на формування певного психологічного змісту її образу і соціальної ролі. Зачіска видозмінювалася протягом історії людства під впливом таких чинників, як релігійні забобони, установки і стереотипи суспільства, його соціально-ієрархічна структура, рівень економічного розвитку, політична орієнтація і стан інституту влади у суспільстві.

С.П. Школьников запропонував класифікацію зачісок, виходячи з її різноманітних функцій в історії людства:

- 1) зачіска як атрибут класової приналежності;
- 2) зачіска як ознака сімейного стану (наприклад, в середні віки скроневі коси носили тільки незаміжні дівчата);
- 3) зачіска як символ професійної приналежності (стягнуті сирицею волосся були «професійною» зачіскою іконописців);
- 4) зачіска як відображення національних традицій (наприклад, зачіска японських жінок);
- 5) зачіска як відображення догматів і вимог релігійного віросповідання;
- 6) зачіска як віддзеркалення загального художнього стилю епохи.

З огляду на зазначені функції зачіски, можна констатувати, що вона постійно виступає в ролі транслятора суспільно-значущих і суб'єктивно-значимих характеристик особистості, яка виконує певну соціальну роль, і сама зачіска входить в структуру соціальних очікувань щодо тих чи інших соціальних ролей людини (Школьников 1975).

Проведене нами дослідження вербалізації концепту HAIR в англомовній картині світу дозволяє констатувати, що не лише волосся на голові – зачіска – виконує соціально-ідентифікуючу роль, але й волосся на обличчі та

тілі людини. Виокремлюємо наступні соціокультурні параметри, за якими класифікуємо номінації, які вербалізують англійський концепт HAIR:

1) *гендерний аспект*

У більшості культур чоловіки й жінки носили зачіски, які відрізнялися одна від одної. Традиційно жінки мали довге волосся, тоді як чоловіки – коротке: *“At most times in most cultures, men have worn their hair in styles that are different from women’s. American sociologist Rose Weitz once wrote that the most widespread cultural rule about hair is that women’s hair must differ from men’s hair”* (Hair).

Гендерний аспект яскраво виражений номінаціями, які репрезентують ЛСГ “facial hair” та ЛСГ “body hair”. Так, борода та вуса є ознаками маскуліності: *“Facial hair is a secondary sex characteristic of human males, referring to the growth of hair on or around the chin, jowls and philtrum”* (Hair). Відрізняється також і ставлення до волосся на тілі – для жінок воно є небажаним і від нього позбавляються, тоді як для чоловіків волосся на тілі не є культурним табу: *“Each culture of human society has developed social norms relating to the presence or absence of body hair, which has changed from one time to another. Different standards can apply to males and females. People whose hair falls outside a culture’s aesthetic standards may experience real or perceived social acceptance problems. For example, for women in several societies, exposure in public of body hair other than head hair, eyelashes and eyebrows is generally considered to be unaesthetic, unattractive and embarrassing”* (Hair).

До гендерного аспекту також відносимо маніфестацію подружнього статусу за допомогою зачіски. Примітним є те, що із заміжжям змінювалася зачіска виключно жінок. Стереотипним образом зачіски заміжньої жінки в англійському соціумі є довге волосся, закручене у вузол.

2) *віковий аспект*

Цей аспект вербалізації концепту HAIR представлений в основному словосполученням *white hair*, яке часто зустрічається у проаналізованих фольклорних та художніх текстах у описові людей похилого віку, що зумовлене біологічними особливостями волосся, яке з віком втрачає колір та сивіє. Поряд із зазначенням сивого волосся на позначення віку персонажа вживається й номінація *beard*, яка також підкреслює його похилий вік та мудрість. До того ж, наявність волосся на обличчі юнаків є знаком їх зрілості.

3) *професійний аспект*

Даний аспект вербалізації концепту HAIR в англійській картині світу репрезентується, зокрема, номінаціями воєнних зачісок – *military cuts*: *“Men inducted into the military in World War II received G.I. haircuts, crew cuts, and a significant proportion continued to wear a crew cut while serving and after, as civilians”* (Hair), а також такими назвами зачісок як *crew cut* та *Harvard clip*. Традиційною ознакою юристів у Великій Британії є носіння перук, тоді як в інших країнах Співдружності ця традиція занепадає: *“In Britain, most Commonwealth nations, and the Republic of Ireland special wigs are also worn by barristers, judges, and certain parliamentary and municipal or civic officials as a symbol of the office. Hong Kong barristers and judges continue to wear wigs as part of court dress as an influence from their former*

jurisdiction of the Commonwealth of Nations. In July 2007, judges in New South Wales, Australia voted to discontinue the wearing of wigs in the NSW Court of Appeal. New Zealand lawyers and judges have ceased to wear wigs except for special ceremonial occasions such as openings of Parliament or the calling of newly qualified barristers to the bar. In Canada lawyers and judges do not wear wigs” (Hair).

4) релігійний аспект

Кожна релігія має свої канони стосовно волосся чоловіків та жінок – покриття / непокриття у храмі, постриг, тощо. В західноєвропейській культурній традиції католицькі монахині коротко остригають волосся, а чоловіки-монахи носять специфічну зачіску, яка одразу ідентифікує людину як представника відповідної релігійної спільноти: *“Catholic nuns often cut their hair very short, and men who joined Catholic monastic orders in the eighth century adopted what was known as the tonsure, which involved shaving the tops of their heads and leaving a ring of hair around the bald crown” (Hair).*

5) соціально-груповий аспект

Окрім професійних та релігійних груп, волосся виступає ідентифікатором для цілої низки сучасних та історичних соціальних груп. Так, зокрема, пуританські прихильники парламенту під час Англійської громадянської війни XVII століття отримали назву Круглоголових за специфічну коротку зачіску, якою вони хотіли відрізнитися від своїх опонентів із довгим волоссям: *“Roundheads – during the English Civil War, the followers of Oliver Cromwell decided to crop their hair close to their head, as an act of defiance to the curls and ringlets of the king’s men. This led to the Parliamentary faction being nicknamed Roundheads” (Hair).*

Емансиповані жінки у 1920-х роках – флєппери – коротко стригли своє волосся на знак відмови від вікторіанських цінностей: *“Flappers were a generation of young Western women in the 1920s who wore short skirts, bobbed their hair, listened to jazz, and flaunted their disdain for what was then considered acceptable behavior” (Hair).*

Сучасні молодіжні субкультури також мають характерні зачіски: *“Many subcultures have hairstyles which may indicate an unofficial membership. Many hippies, metalheads and Indian sadhus have long hair, as well many older indie kids. Many punks wear a hairstyle known as a mohawk or other spiked and dyed hairstyles; skinheads have short-cropped or completely shaved heads. Long stylized bangs were very common for emos, scene kids and younger indie kids in the 2000s and early 2010s, among people of both genders” (Hair).*

У даному прикладі зазначаються номінації різноманітних зачісок, які слугують своєрідними ідентифікаторами приналежності людини до однієї із зазначених субкультур.

Висновки

Проведений аналіз показав, що аналізований концепт HAIR має такі аспекти вербалізації в англійській мові як гендерний, віковий, професійний, релігійний та соціально-груповий. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розгляді виокремлених аспектів вербалізації на матеріалі англійського художнього мовлення.

Список літератури

Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.

Школьников С. П. Причёски, головные уборы и украшения для сцены: учебное пособие для студентов театральных учебных заведений. Минск: Вышэйшая школа, 1975. 223 с.

Sherrow V. Encyclopedia of hair: a cultural history. Westport, Conn.: Greenwood Press, 2006. 450 p.

Hair – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_hairstyles

History of hair – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://thehistoryofthehairsworld.com/hair_mythology.html

References

Selivanova, O. (2006). Suchasna lingvistika: terminologichna enciklopedija. Poltava: Dovkillja-K.

Shkol'nikov, S. P. (1975). Prichjoski, golovnye ubory i ukrashenija dlja sceny: uchebnoe posobie dlja studentov teatral'nyh uchebnyh zavedenij. Minsk: Vyshjejschaja shkola.

Sherrow, V. (2006). Encyclopedia of hair: a cultural history. Westport, Conn.: Greenwood Press.

Hair – [Electronic resource]. – Mode of access: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_hairstyles

History of hair – [Electronic resource]. – Mode of access: http://thehistoryofthehairsworld.com/hair_mythology.html

Стаття надійшла до редакції 10.02.2019 р.